

Більше не могла нічого сказати.

— А де мій батько? — спитала по хвилі Мирослава. Максим відвернув лице.

— Не згадуй про нього, серце. Той, що важить правду й неправду, важить тепер його добрі і злі діла. Молімо ся, щоб добрі переважили.

Мирослава обтерла сльози з своїх очей і повним любови поглядом глянула на Максима.

— Але ходи, Мирославо,—сказав Максим,—ось наш батько, тай той покидає нас.

Захар глядів на молоду пару ясними, радісними очима.

— Клякніть коло мене, діти! — сказав він потихо, слабим уже голосом. — Доню Мирославо, твій батько поляг, — не судім, чи винен, чи не винен, — поляг так, як полягли тисячі інших. Не сумуй, доню! Замість батька доля дає тобі брата...

— І мужа! — додав Максим, стискаючи її руку в своїй.

— Нехай боги дідів наших благословлять вас, діти! — сказав Захар. — З тяжких днів звела вас доля до купи і злучила ваші серця, і ви показали ся гідними перестояти й найстрашнійшу бурю. Нехай же ваш звязок в нинішню побідну днину буде порухом, що й наш народ так само перебуде тяжкі злидні і не розірве свого сердечного звязку з чеснотою й людяним норомом!

І він холодними уже устами поцілував у чоло Мирославу й Максима.

— А тепер, діти, встаньте і підведіть мене крихіточку! Я хотів би ще перед відходом сказати дещо до громади, якій я старав ся щиро служити весь свій вік. Батьки і братя! нинішня наша побіда — велике діло для нас. Чим ми побідили? Чи нашим оружжєм тільки? Ні. Чи нашою хитрістю тільки? Ні. Ми побідили нашим громадським ладом, нашою згодою і дружністю. Уважайте добре на се! Доки будете жити в громадським порядку, дружно держати ся купи, незломно стояти всі за одного, а один за всіх, доти ніяка ворожа сила не побідить вас. Але я знаю, братя, і чує се моя душа, що се не був остатній удар на нашу громадську твердиню, що за ним ідуть інші і в кінці розібють нашу громаду. Погані часи настануть для нашого народу. Відчужить ся брат від брата, відмежить ся син від батька, і почнуть ся великі свари і роздори по руській землі, і пожруть вони силу народу, а тоді попаде весь народ у неволю чужим і своїм наїздникам, і вони зроблять із нього покірнього слугу своїх забагів і робучого вола. Але серед тих злиднів знов нагадає собі народ своє давнє громадство, і благо йому, коли скоро й живо нагадає собі жите своїх предків і забажає йти їх